

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ (від лат. *determinare* – визначати, породжувати, обумовлювати) – процес взаємодії різнорідних соціальних та природничих факторів (детермінант), що має своїм наслідком існування злочинності, її систематичне відтворення, появу новітніх її різновидів, форм прояву, негативних зміни у стані (зростання рівня, ускладнення структури, географії тощо). Кримінологічне вчення про детермінацію злочинності виходить із розуміння комплексності, системності, багаторівневості та безперервності процесу відтворення злочинності. Структурування та формалізація наукового знання про нього відбувається з використанням низки базових категорій: детермінанти злочинності, детермінаційні зв'язки тощо.

Детермінанти злочинності (криміногенні фактори) – явища і процеси, існування, дія (взаємодія) яких впливає на збереження, погіршення стану злочинності. Вони класифікуються за рівнем відтворення, природою, механізмом дії, соціальним змістом та іншими критеріями. Інтерпретація будь-якого явища, процесу об'єктивної дійсності чи суб'єктивних станів як детермінант злочинності передбачає встановлення виду зв'язку між ними та кримінальною активністю. У науці виокремлюється близько 30 видів детермінаційних зв'язків. У кримінологічних дослідженнях та практиці протидії злочинності оперують в основному такими їх видами в як причинний, обумовлюючий, функціональний, кореляційний, зв'язок станів.

Причинний зв'язок є характеризує таку взаємозалежність між об'єктами, при якому один з них (причина) породжує інший (наслідок). Тобто між причиною і наслідком існує генетичний зв'язок, який є необхідним та достатнім. Причиною окремого злочину завжди є сама людина (особистість), причиною злочинності – суспільні протиріччя.

Обумовлюючий зв'язок характеризує таку взаємозалежність між об'єктами при якій один з них (умова) сприяє або створює можливість виникнення та прояву іншого – причини, яка породжує наслідок. Тобто умова – це те, що саме по собі не здатне породити наслідок, а лише впливає на процес його породження. Але без умови причини може і не спричинити наслідок,

тобто не стати причиною як такою.

Функціональний зв'язок відображає об'єктивну відповідність у співіснуванні певних об'єктів, а також паралелізм у зміні їх параметрів. Наприклад, функціональну залежність має рівень безробіття та злочинність. Прямий безпосередній зв'язок між ними відсутній. Вони пов'язані між собою низкою проміжних факторів. У зв'язку безробіття і злочинності цим фактором є падіння рівня доходів населення, що актуалізує мотивацію, спрямовану на задоволення вітальних потреби, в тому числі злочинним шляхом.

Статистичний зв'язок полягає у зміні характеру розподілу одного фактора в залежності від зміни іншого. Наприклад, збільшення кількості злочинів зі збільшенням кількості населення.

Окремим випадком статистичного зв'язку прийнято вважати кореляційний. Він не пояснює природу, походження змін, а лише показує, що зміни обох об'єктів відбуваються одночасно, за однакових умов. При цьому до уваги приймається середнє значення змінного фактору, що ранжується від 0 до 1: якщо виявляється прямо-пропорційна або зворотно-пропорційна залежність між зміною одного об'єкта та одночасною зміною іншого (тобто коефіцієнт кореляції дорівнює 1), то мову ведуть про статистичний зв'язок між цими об'єктами. Чим ближчий коефіцієнт кореляції до нульового значення, тим слабший зв'язок між явищами. Кореляційний зв'язок, зокрема, фіксується між інтенсивністю сонячної активності та інтенсивністю злочинних порушень правил безпеки дорожнього, між самогубствами та умисними вбивствами тощо.

Зв'язок станів характеризується тим, що один стан певного об'єкту в даний момент з необхідністю визначає стан іншого об'єкту у дещо віддаленій перспективі. Наприклад, такий зв'язок простежується між рівнем злочинності неповнолітніх та рецидивною злочинністю дорослих, що буде мати місце у майбутньому.

Детермінація злочинності не належить до жорсткої, її характер імовірнісний. Це зумовлено природою самої злочинності як феномену соціального порядку; вона є різновидом предметної діяльності, закономірності

відтворення якої як на індивідуальному, так і на масовому рівні виявляють залежність не лише від об'єктивних, а й від суб'єктивних чинників, в тому числі й колективно несвідомих, ірраціональних, а тому – складно прогнозованих. У зв'язку з цим, в кримінологічній доктрині виділяється декілька методологічних передумов аналізу детермінації злочинності, врахування яких є необхідною умовою коректності дослідження та наукових висновків, а саме:

1. Двосторонній характер детермінації злочинності. Соціальні інститути, взаємодіючи між собою, детермінують наявність, відтворення та зміни соціальних утворень третього порядку, в тому числі злочинності. У свою чергу, злочинність впливає на соціальні інститути, зумовлюючи зміни в них, а іноді і появу нових. Відбувається інституціоналізація злочинних практик та часткова деінституціоналізація соціальної структури внаслідок суттєвої дисфункції відповідних інститутів. Винятковою суспільною небезпечністю та інтенсивністю дії в контексті детермінації злочинності характеризується дисфункція інститутів правоохоронної та судової діяльності. Вона тягне за собою породження альтернативних соціальних механізмів захисту прав, свобод, законних інтересів осіб, поєднану із делегітимізацію державної влади, правовим нігілізмом. За такою логікою відбувається самодетермінація злочинності, коли кримінальна активність одного порядку опосередковано, через деформацію змісту й спрямованості функціонування окремих соціальних інститутів, зумовлює появу злочинності іншого порядку – як реакцію на деінституціоналізацію.

2. Відсутність жорстких зв'язків між взаємодіючими елементами в структурі детермінації злочинності. Порівняно з природничою сферою, сфера соціальна володіє низкою специфічних ознак, обумовлених ірраціональністю головного актора – людини. Проміжним елементом у процесі детермінації виступає категорія відображення психікою оточуючих людину умов. Ця обставина дозволяє лише в обмеженому вигляді застосовувати закон збереження речовини і енергії для соціальних систем.

Двосторонні зв'язки між злочинністю та тими чи іншими соціальними інститутами завжди мають в певній мірі невизначений, складно прогнозований характер. Особливо гостро ця особливість детермінації злочинності проявляється в умовах застосування технології безструктурного соціального управління, поєднані із маніпулюванням масовою свідомістю.

3. Історична обумовленість характеру та результату детермінації злочинності. Принцип історизму є невід'ємною методологічною складовою соціального детермінізму. Він забезпечує урахування умов життєдіяльності конкретного суспільства та окремих інститутів, злочинності у їх ретроспективі. Це дає змогу говорити про існування особливого національного детермінаційного комплексу злочинності. Він хоча і підкорений загальносвітовим тенденціям глобалізації, все ж зберігає і зворотні характеристики. Останні в соціологічній, політологічній та кримінологічній науці ХХІ століття пов'язуються із глокалізацією – явищем, що відображає консервацію та посилення місцевих, локальних закономірностей розвитку соціальних процесів (політичних, економічних, культурно-психологічних), в тому числі й детермінації злочинності.

Літ.: *Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. М., 1984; Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика. К., 2007.*

Ю.В. Орлов